

Badjásasj oasse – árvo ja prinsihpa vuodoåhpadussaj

Badjásasj oasse

Badjásasj oasse – árvo ja prinsihpa vuodoåhpadussaj le oassen oahppoplánajs, ja le mierreduvvam gånágisá resolusjávnná baktu ragátmáno 1. biejve 2017 láhkaloahpádusájn åhpaduslágas § 1-5.

Badjásasj oasse gullu vuodoåhpadussaj Vuona rijkán. Vuodoåhpadus le vuodoskávllá ja joarkkaåhpadus. Dát gábtjtjá dav åhpadusáv majt máná ja nuora oadtju vuostasj klássá rájes mánájdásen aktan daj oahppogárvedime ja viddnofágalsj åhpadusprográmmaj joarkkaåhpadusán, gánná oase åhpadusás li vidnudagájn ja barggoiellemin.

Badjásasj oasse oahppoplánajs dárkkelappot tjielggi árvvovuodov åhpaduslága ulmmeparagráffas ja badjásasj prinsihpajt vuodoåhpadusán. Dat sisadná dáv álgadimev, ulmmeparagráffa diededimev ja gálmamá kapihttala: 1. Åhpadusá árvvovuodo, 2. Åhpadusá, ávddánahttema j ávddama prinsihpa, ja 3. Prinsihpa skávlá dájmaj hárráj. Oahppoplána fágaj hárráj tjielggi fágaj sisanov ja ulmev. Badjásasj oasse vuoset guovlov fágaj åhpadusá hárráj, ja divna fágaj baktu jáhtuj biejaduvvi åhpadusá vijdes ulme. Åhpadusá vuodon le álles oahppopládna, ja duot dát oasse le tjanádum aktij ja viertti tjoahken aneduvvat.

Badjásasj oasse tjielggi vuodovuojnov mij galggá pedagogihkalasj dájmov bájnnet álles vuodoåhpadusán. Dát le aj vuodon aktisasjbargguy sijda ja skávlá gaskan. Badjásasj oasse tjielgat skávlá ja åhpadusvidnudagáj ávdásvástádusáv ávddama ja máhtudagá ávddánahttema hárráj divna oassálasstijda vuodoåhpadusán. Divna gudi vuodoåhpadusán barggi, vierttiji dáv vuodovuojnov adnet gá li plánajt dahkamin, tjadádime ja åhpadusáv ávddánahttemin.

Badjásasj oase oajvveulmmejuogos le divna gejn le åhpadusás ávdásvástadus: åhpadiddje, bagádalle, viehkkebargge, skávllájádediddje, skávllåægáda, ja ietjá virgálettja

skávlán ja áhpadusvidnudagájn. Badjásasj oasse gullu oahppij áhpadussaj ja aj viddnooahppij, oahppokandidáhtaj, barggogirjje kandidáhtaj ja állessjattuk oassálasstijda vuodoskávlán, joarkkaáhpadusán ja állessjattugij áhpadusán. Badjásasj oasen aneduvvi buojkuldagá «oahppe», «áhpadiddje» ja «skávlå» gájkaj hárráj gudi áhpadussaj oassálassti, divna virgálattja, divna skávlå ja áhpadusvidnudagá. Áhpadiddijáhpadussaj gullu áhpadusláhka ja guoskavasj vuodoskávlå oahppopládna, dan vuolen aj badjásasj oasse.

Badjásasj oasen le stáhtus njuolgadustjállagin sæmmi gå divna ietjá oase oahppoplánas, ja viertti dádjaduvvat dassta gå lågå áhpaduslágav ja ietjá guoskavasj njuolgadustjoahkkev mij gullu áhpadussaj skávlán ja áhpadusvidnudagán. Buojkulvissan viertti sáhka hiebaduvvam áhpadusá birra 3 kapihttalín gehtjaduvvat njuolgadusáj aktijvuodajn hiebaduvvam áhpadussaj ja sierraáhpadibmáj, oahppijárvustallamij, áhpadime organiserimij ja æjgátaktisasjbarggugj.

Skávlå ja áhpadusvidnudahka libá avtaárvvusasj áhpadusarená. Áhpadus dájn arenájn le sæmmi árvvovuodo ja prinsihpaj milta, valla barggoiellema áhpadusán li muhtem gájbbádusá ja rámma ma li ietjálágátja gå áhpadusán mij le skávlán. Áhpadusvidnudagájn le, sæmmi gå skávlán, ávdåsvásstádusáv jut dat áhpadus mij vatteduvvá, le áhpaduslága ja oahppoplánaj milta. Gálmååsak aktisasjbargon le guhkes dáhpe ávdedit fáhka- ja viddnoáhpadusáv aktisattjat.

Sámijn Vuonarijkan le ILO-konvensjåvnå milta stáhtus álgoálmugin. Vuodoláhka mierret stáhttá galggá láhtjet dilev vaj sáme máhtti bisodit ja ávdånáhttet sáme gielav, kultuvrav ja sebrudakiellemav, mij aj bohtá ávdån áhpaduslágan. Bádjásasj oasse guoská aj sáme skávlåj. Buojkuldahka «sáme skávlå» aneduvvá áhpadussaj mij tjuovvu sáme buhtalasj ja sæmmiárvvusasj oahppoplánav. Sáme oahppoplána gullu dajda suohkanijda ma li oassen sáme giela háldadimguovlos. Sæmmi oahppoplána gulluji aj oahppijda gejna la rievtesvuohtha áhpadussaj sáme giellaj ietján rijkan. Oahppe ietján rijkan gejna le rievtesvuohtha áhpadussaj sáme giellan, galggi tjuovvot sáme oahppoplánajt sáme giel fágan. Skávlán le ávdånsvásstádus vaj dá rievtesvuoda tjuovoduvvi.

Áhpadusá ulmme

Áhpaduslága ulmme paragráffa le náv:

Áhpadus skávlán ja áhpadusvidnudagán galggá aktisattjat sijdajn rahpat uvsájt væráldij ja

boahhteáiggáj, ja vaddet oahppijda ja viddnooahppijda histávrålasj ja kultuvralasj dádjadusáv ja tjanástagáv.

Áhpadusá vuodon li vuodulasj árvo risstalasj ja humanisstalasj árbes ja dábijs, duola degu almasjárvo ja luondo vieledus, vuojnana friddjavuohta, guojmmegieresvuoha, ándagisluojttemi, avtaárvvusasjvuoha ja solidaritiehtta, árvo ma aj båhti ávddån duon dán religijávnån ja iellemvuojnon ja ma li tjanádum almasjrievtesvuodajda.

Áhpadus galggá vijdedit diedov ja dádjadusáv nasjunála kultuvrraárbes ja mijá aktisasj rijkajgasskasasj kultuvrradábés.

Áhpadus galggá dádjadusáv vaddet kultuvralasj moattevuodas ja vieledit ájnégattja vissesvuodav. Galggá aj ávdedit demokratijav, dássádusáv ja diedalasj ájádallamvuogev.

Oahppe ja viddnooahppe galggi ávdedit diedov, máhtudagáv ja guottojt vaj máhtti rijbadit iellemin ja vaj máhtti oasev válldet bargojs ja aktisasjvuodas sebrudagån. Sij galggi ávdedit dåmadimávov, berustimev ja diehtemvåjnogisvuodav.

Oahppe ja viddnooahppe galggi oahppát låjttålisåt ájådallat ja etihkalattjat ja biråsdiedulattjat dåmadit. Sij galggi ávdåsvåssteddje oasålasjvuodav dåbddåt ja riektáv oassålasstemij.

Skåvllå ja åhpadusvidnudahka galggá vuosedit oahppijda ja viddnooahppijda luohtådusáv, vieledusáv ja gåjbbådusåjt ja vaddet sidjij håsstalusåjt ma ávddamav ja oahppammielav ávdedi. Gåjkkka givsedinvuogijt galggi vuosteldit.

(Áhpaduslåhka § 1-1)

1. Áhpadusá árvvovuodo

Áhpaduslåga ulmmeparagråffa árvo galggi liehket vuodon gå skåvllå åsat ietjas dåjmav.

Ulmmeperagråffa gåvåt árvojt ma tjoahkkiji Vuonarijkav sebrudahkan. Árvo li vuodon mijá demokratijaj ja galggi mijá viehkedit viessot, oahppat ja barggat aktan moattebelak åjggegåvdan ja dåbddåmahtes boahhteåjgen. Aktisasj árvo li vuododuvvam risstalasj ja humanisstalasj árbbåj ja dábijda. Da aj vuojnnuji duon dán religijávnån ja iellemvuojnon, ja

li almasjrievtesvuodajda tjanádum.

Dá árvo li vuodogierggen skávlå dájmaida. Dá hættuji iellen dagáduvvat ja oadtjot sisanov juohkka ájnna oahppáj skávllåaktisasjuodan diehto gaskostime baktu ja guottoj ja máhtudagá ávddånime baktu. Árvo galggi bájnnet skávlå ja áhpadiddij æjvvalimev oahppij ja sijdaj. Dat mij le oahppijda buoremus galggá agev liehket vuodulasj vieledussan. Agev le gielldem duon dán berustime ja vuojno gaskan. Áhpadiddje vierttiji adnet ietjasa fágalsj dáj dov nav vaj ájnegattja váraida váldeduvvi buoremus láhkáj aktisasjuoda æjvvalimen.

Sáme skávllå galggá ásadit áhpadusáv gánnå le sámé árvo ja sámegiella, kultuvrra ja sebrudakiellem vuodon. Árvo ulmmeaparagráffan le aj sámé árvo ja gulluji sámé skávlláj. Sáme skávllån le ájnas adnet gájksábmelasj perspektijvav ja álgoálmukperspektijvav, ja dættodit rubbmelasj ja vuojnjalasj kultuvrraárbev ájggedábálasj máhtton, duodji/duodje/duedtie ja beraj- ja familljarelasjávnajn.

1.1 Almasjárvo

Skávllå galggá gátsedit vaj almasjárvo ja da árvo ma doarjju dav biejaduvvi vuodon áhpadussaj ja álles doajmmaj.

Ulmmeaparagráffa vuodon le almasjárvo árvogisvuohta mij vuoset divna ulmutjijn le sæmme árvo, vájku mij ietján mijáv ieret. Gå áhpadiddje vuoset huvsov oahppijda ja vuojnna ájnegis oahppev, dâhkkiduvvá almasjárvo vuodulasj árvon skávllån ja sebrudagán.

Almasjrievtesvuodajda le almasjárvo vuodon ja le ájnas oasse riektástáhta tsiekkadusás. Da li tsieggidum gájkkásasj árvoj nali mij gullu divnajda berustahtek gudi li, gásstå báhti ja gánnå árru. Mánájkonvensjávna le oassen almasjrievtesvuodajs ja vaddá mánájda ja nuorajda sierra suodjalimev. Áhpadusán hættu liehket aktisasjuohta almasjrievtesvuodaj, sæmme báttå gå oahppe galggi diedojt ámastit almasjrievtesvuodaj hárráj.

Avtaárvvasasjuohta ja dássádus li árvo maj hárráj ulmutja li rahtjam ájgi tjadá, ja ma vilák gátseduvvat ja nanniduvvat. Skávllå galggá diedojt gaskostit ja guottojt ávdedit ma nanniji dajt árvojt. Divna oahppijt galggá avtaárvvasattjat dâmadit, ja ij aktak oahppijs galga givseduvvat. Oahppe galggi aj oadtjot avtaárvvasasj máhttelisvuodajt vaj máhtti iesjradálasj válljimijt dahkat. Skávllå galggá vieledit oahppij moattevuodav ja láhtjet dilev

vaj divna bessi aktisasjvuodav dábddát skávlán ja sebrudagán. Mij máhttep ham divna átsádallat mij muhttijn tjuolldasip ja sjaddap sierralágátja. Danen hæhttup dábddát mijá ærádisá dáhkkiduvvi ja árvvon aneduvvi.

Ulmutja li rasje ja vigálattja. Ándagisluojttem, guojmmegieresvuohta ja solidaritiehtta li dárlulattja vaj ulmutja galggi ávddánit. Ájnegattjaj vissesvuohta ja oamedábddo galggá duodaj dáhkkiduvvat nav vaj divna máhtti ájádallat, jáhkket ja moalgget mij sidjij ájnas le. Oahppe galggi ietja rahtjat almasjárvo hárráj ja árvvaladdat gáktu duostodit vaj ij dássjiduvá.

1.2 Identitiehtta ja kultuvralasj moattevuohta

Skávlán galggá oahppijda vaddet histávrálasj ja kultuvralasj dádjadusáv ja tjanástagáv, ja viehkedit vaj juohkka oahppe máhttá bisodit ja ávdedit ietjas identitiehtav sebrudahte ja moattebelak aktisasjvuodan.

Dádjadus ietjama histávrás ja kultuvras le ájnas oahppij identitiehta ávddánibmáj ja dat vaddá dábdiv gullut sebrudahkaj. Oahppe galggi oahppat dábdiv daj árvvojt ja árbbedábijt ma ulmutjijt tjoahkkij rijkan. Risstalasj ja humanisstalasj dábe li ájnas oase rijka tjoahkke kultuvrraárbes ja le guovdátjin læhkám gá mijá demokratijav ávdedin. Sáme kultuvrraárbbe le oasse Vuona kultuvrraárbes. Mijá aktisasj kultuvrraárbbe le ávddánam ájgij tjadá ja galggá háldaduvvat udnásj ja boahhte buolvajs.

Aktisasj referánsarámma li ájnnasa vaj ájnegattja galggi dábdiv sijn gulluji sebrudahkaj. Dassta sjaddá aktavuoha ja tjadná ájnegattjaj identitiehtav stuoráp aktisasjvuohat ja aj histávrálasj aktijvuohat. Aktisasj rámma vaddi ja galggi vaddet sajev moattevuohtaj, ja oahppe galggi dádjadusáv oadtjot gáktu aktan viessot máttij perspektijvaj, guottoj ja iellemdádjadusáj. Átsádallama maj oahppe oadtju duot dát kultuvrraávddivbuktemis ja dábijs, sjaddá hábbmit sijn identitiehtav. Buorre sebrudahka le tsieggidum sebrudahte ja moattebelak aktisasjvuohat.

Áhpadusá baktu galggi oahppe jasska giellaadnien sjaddat, ja gielalasj identitiehtav ávdedit, ja adnet gielav ájádallamijda, ájádusáj báktemij, guládallamijda ja tjadnasijda iehtjádij gáktuj. Giella vaddá dábdiv gullut juosik ja kultuvralasj diedulasjvuodav. Vuonarijkan le dárogiella ja sáme giellasuorge oarjjelij-, julev- ja davvisámegiella avtaárvvusattja. Dárogiellaj gulluji dássálaháj tjállemgiela girjedárogiella ja ádádárogiella.

Vuona sevvamgiella le dâhkkiduvvam âllesârvvusasj giellan Vuonarijkan. Máhtto sebrudagá gielalásj moattevuoda hárráj vaddá divna oahppij árvulasj dâdjadusáv duon dán moalgedimvuohkáj, ájâdusâjda ja dâbijda. Divna oahppe galggi bessat âtsâdallat gâ máhtti moadda giela, de le dat resurssan skâvlân ja sebrudagán.

Âhpadusá baktu galggi oahppe dâdjadusáv oadtjot sáme âlgoâlmmuk histâvrâs, kultuvras, sebrudakiellemis ja rievtesvuodajs. Oahppe galggi moattebelakvuodav ja variasjâvnâjt oahppat sáme kultuvran ja sebrudakiellemis.

Vidán âlmmukjuohkusin ma li tjuohtejagijt Vuonarijkan gâvnum, le dâlla stâhtus nasjunâle unneplâhkon mijá rijkajgasskasasj vælggogisvuodaj milta: juvdá, guojna/vuonasuobmelattja, miehtsesuobmelattja, roma ja romaniâlmmuk/tâhtara. Dâ âlmmukjuohkusa li aj læhkâm siegen hábbmimin vuona kultuvraárbev, ja âhpadusá baktu galggi oahppe diedojt oadtjot dâj âlmmukjuohkusij hárráj.

Âjgij tjadá le vuona sebrudahka bájnum duot dât âjggedâbes ja kultuvradâbijs. Mijá âjge gâ âlmmuk le nav moattebelak gâ goassak, ja gâ værált tjanâduvvá lâvddâbut tjoahkkáj, sjaddi giellamáhto ja kultuvraj dâdjadusá âjnasa. Skâvllâ galggá âvddânahttet âjnegattjaj identitiettav, dahkat oahppijt jasska ietjasa dillâj, sâmmi bâttâ gâ galggá gaskostit aktisasj ârvojt ma li dârbulattja oassâlastâjtjit moattevuodan, ja rabâjtjit uvsajt væráldij ja boahteâjggâj.

1.3 Lâjttâlis âjâdallam ja estetihkalasj diedulasjvuohhta

Skâvlân galggi oahppe hârijânit diehtemvâjnogissan sjaddat ja gatjâlvisâjt bajedit, diedalásj ja lâjttâlis âjâdallamav âvddânahttet, ja dâmadit estetihkalasj diedulasjvuodajn.

Âhpadus galggá oahppijda vaddet dâdjadusáv gâktu lâjttâlisât ja diedalattjat âjâdallat. Lâjttâlis ja diedalásj âjâdallam le adnet jergav guoradalle ja systemâhtalásj vuogijn gâ konkrehta praktijkalasj hâsstalusaj dejvadi, dâhpâdusâj, moalgedimij ja máhttohámiij. Âhpadus galggá vaddet dâdjadusáv jut vuoge almmavuodav guoradalâjtjit vierttiji hiebaduvvat dasi majt sihtap guoradallat, ja vuogij vâlljim vâjkkut dav majt vuojnep.

Jus âdâ dâdjadus galggá badjânit, de vierttiji ieme âjâdusá guoradalâduvvat ja lâjteduvvat

teorijaj, vuogij, argumentaj, åtsådallamij ja duodastusáj. Oahppe galggi máhttet duov dáv diehtogáldov árvustallat ja lájttálisát ájádallat gáktu máhtto ávddánahteduvvá. Sij galggi aj dádjadit jut sijá ietjasij åtsådallama, vuojno ja vissesvuoda máhtti liehket iehpedievalattja jali boasstot. Lájttális árvvaladdam gájbbet máhtov, valla vaddá sæmme báttá sajev juorrulibmáj ja árvvedahtesvuohatj. Åhpáduš viertti dan diehti åhtsát jæbduvuodav ieme diedoj hárráj ja guoradalle ja kreatijva ájádallamij hárráj mij gájbbeduvvá gå le ådå máhtov ávddánahttemin.

Etihkalasj diedulasjuohta le biedjat duov dáv dárbov nubbe nuppe vuosstij mij le dárbulasj jus galggá liehket árvvaladde ja ávdåsvásstediddje ulmusj. Åhpáduš galggá oahppij máhtukvuodav ávdedit etihkalasj árvustallamijt dagátjit ja oahpåsmahtátjit sijáv etihkalasj tjuolmajda.

Lájttális ájádallam ja etihkalasj diedulasjuohta le sihki gájbbáduš ja oasse oahppamis moatten aktijvuodan, ja dat vaddá oahppijda buorre dájdoš. Praktihkalasj virgástallam ja dájdalasj barggo gájbbet aj máhtukvuodav árvvalattatjit ja árvustalátjit.

1.4 Dahkamávvo, berustibme ja diehtemvájnogisjuohta

Skåvllå galggá oahppijt dibddet dahkamávov vuosedit, berustimev ja diehtemvájnogisjuodav, ja dibddet sijáv åtsådallat máhttelisjuodajt vuojnnet ja ájádusájt dåmadibmen dahkat.

Máná ja nuora li diehtemvájnogisá ja sihti ájttsat ja dahkat juojddá. Åhpádušan galggi oahppe bessat valjet berustimev ja diehtemvájnogisjuodav ávdedit. Máhtukvuodav gatjálvisájt bukte, guoradallat ja gæhttjaladdat le ájnas gå oahppamav tjiegnodi. Skåvllå galggá vieledit ja ásadit máttijt vuogijt guoradallama ja dahkama hárráj. Oahppe galggi oahppat ja ávddånit dåbdudagáj ja ájádallamij baktu, ja estetihkalasj ávddånbuktemvuogij ja praktihkalasj dájmaj baktu. Nuoramusájda le ståhkam dárbulasj soapptsoma ja ávddånahttema hárráj, valla åhpádušan åbbålattjat vaddá ståhkam máhttelisjuodav kreatijvalasj ja buorre oahppamij.

Kreatijvalasj ja hábbmim máhtukjuohta boanddot sebrudagáv. Aktisasj barggo arvusmahttá ådåsis ájádallátjit ja máhtukjuodav æládus bargguj, nav vaj ådå ájádusá dåmadibmen máhtti sjaddat. Oahppe gudi hábbmin dájmaj baktu oahppi, ávddånahtti máhtukjuodav

ávddánbuktet moatte láhkáj, ja gássjelisvuodajt tjoavddet ja ádå gatjálvisájt bajedit.

Dájddaj ja kultuvrraj gulluji moadda hábbmijiddje ja kreatijva fáhkasuorge, ma vájkkudi mijá birrusijda ja sebrudakávddánibmáj. Mijá estetihkalasj dábdu dahka ávddån gå dejvadip duojna dájna kultuvralasj ávddånbuktemijn, ja da li buktemin ádå perspektijvajt. Dájdda- ja kultuvrraávddånbuktema li aj ájnna ájneggattaj persávnålasj ávddånibmáj. Kultuvralasj åtsådallamijn le ietjanis árvvo, ja oahppe galggi bessat åtsådallat moattelágásj kultuvrraávddånbuktemijt skåvllåájge tjadá.

Stuoráp perspektijva aktijvuodan le hábbmijiddje oahppamprosesså dárbulattja oahppij ávddamij ja identitiehtaávddånibmáj. Skåvllå galggá árvvon adnet ja arvusmahttet oahppij diehtemvájnov ja hábbminfåmov, ja oahppe galggi adnet ietjasa hábbmijiddje fámov åbbå vuodoåhpadaså tjadá.

1.5 Vieledus luonnduj ja birásdiedulasjuohta

Skåvllå galggá viehkedit vaj oahppe åmasti ávov ja mielav luonnduj, vieledi luondov ja sjaddi diedulattja dálkådagå ja birrasa gåktuj.

Ulmusj le oasse luondos ja sujna le ávdåsvåsståduv håldadit luondov dågålattjat. Åhpadaså baktu galggi oahppe oadtjot diedojt ja ávddånahttet vieledusåv luondo hárráj. Oahppe galggi luondov åtsådallat ja dåbdddåt dav gålldon ávkkáj, ávvuj, varresvuohvaj ja oahppamij. Oahppe galggi diedulasjuodav ávddånahttet gåktu ulmuttij iellemvuohke vájkkut luonnduj ja dálkådahkaj, ja dan láhkáj mijá sebrudagåv. Skåvllå galggá oahppijt viehkedit vaj oadtju mielav gåhttitjit ja suodjitjit birrasav.

Månå ja nuora galggi dåmadit udnåsj ja ihttåsj håsstalusåjt, ja mijå boahhteåjgge le gåktu boahhte buolvva håldat ednamjårbådisåv. Globåla dálkådakrievddama, nuoskodibme ja biolåvgålasj moattevuoda masse le dajs stuoråmus biråsåjttemijs væråldin. Dåjt håsstalusåjt vierttip aktan tjoavddet. Mij dårbahip máhtov, etihkalasj diedulasjuodav ja teknolåvgålasj innovasjåvnåv gåvnatjit tjoavddusijt ja dagåttjit dårbulasj rievddadimijt iellemvuogenim vaj ednamin iellemav máhttet bisodit.

1.6 Demokratijja ja oassálasstem

Skávllå galggá oahppijda vaddet máhttelišvuodav oassálastátjit ja áhpatjit mij demokratijja le almmaláhkáj.

Áhpadus galggá ávdedit oassalasstemav demokrátalasj árvot gáktuj ja demokratijja gáktuj ráddimhábmén. Oahppe galggi oadtjot dádjadusáv demokratijja njuolgasusáj hárráj ja dárbov dajs. Sebrudagás oasev válldet máksá vieledit ja dáhkkidit vuodulasj demokrátalasj árvot degu gasskasasj vieledusáv, gierddisvuodav, ájnegattjaj jáhko- ja moalggemfriddjavuodav ja friddja válljimijt. Demokrátalasj árvo vierttiji ávdeduvvat oassálasstema baktu álles áhpadusmannulagán.

Skávllå galggá demokrátalasj árvot ja guottojt ávdedit vuosstebiellem ávddágáttojdá ja badjelgæhttjamijda. Skávllå galggá dádjadusáv vaddet jut ulmutja ælla avtalágátja, ja oahppe galggi oahppat rijdojt tjoavddet ráfálasj vuogijn.

Demokrátalasj sebrudagán le álles álmugin sæmmi rievtesvuoda ja máhttelišvuoda oassálastátjit mierredimprosessajda. Binneplågov suodjalit le ájnas prinsihppa demokrátalasj riektástáhtan ja demokrátalasj sebrudagán. Demokrátalasj sebrudahka suodjal aj iemeálmugijt ja binneplågo álmugijt. Álgoálmukperspektijvva le oasse oahppij demokratijjaáhpadasás. Divna oassálasste skávllåaktisasjvuodan vierttiji ávddánahttet diedulasjvuodav sihki binneplågo- ja ieneplågoperspektijvaj hárraj ja dahkat sajev aktisasj barggij, dialåvggáj ja vuojnoj moattevuohatj. Barggo sajev dahkat moattevuohatj avta bielen ja sæbrudahttet ájnegattjav nuppe bielen gájbbet diedulasj árvovuojnov ja profosjonála dájdo dájmadimev.

Skávllå le dakkár sadje gánná máná ja nuora átsádalli demokratijjav almmaláhkáj. Oahppe galggi bessat átsádallat sijáv gulldali skávllåárggabiejven, jut siján le almma vájkkudusfábmo, ja máhtti vájkkudit dav mij sidjij gullu. Sij galggi oadtjot átsádallat ja dájmadit duov dáv demokrátalasj oassálasstemav, sihki bæjválasj bargujn fágajn ja duola dagu oahppijrádij ja ja ietjá rádeorgánaj baktu. Dialåvggá áhpadiddje ja oahppe gaskan, ja skávllå ja sijda gaskan, viertti liehket vuododum gasskasasj vieledussaj. Gå oahppij jiedna gullen sjaddá skávllån, átsádalli sij gáktu ietja máhtti diedulattjat válljit. Dakkár átsádallamijn le árvvo dánna ja dálla, ja gárvedi oahppij ávdåsvåstediddjij sebrudakviesádin sjattatjit.

2. Prinsihpa oahppama, ávddánahttema ja ávddama hárráj

Skávlán le sihki ávddamdoajmma ja áhpadosdoajmma. Da libá aktij tjanádum ja gasskasattjat tjanádum nubbe nubbáj. Prinsihpa barggo áhpadosá hárráj, ávddánibme ja ávddam galggá skávlájt viehkedit tjoavdátjit dav guovtegerdak dájnav.

Vuodoáhpados le ájnas oasse iellemájge ávddamprosessas gánná ájnegis almatja friddjavuohta, iesjrádálásjuohta, ávdásvásstádus ja guojmmealmasjuohta le ulmmen. Áhpados galggá oahppijda vaddet buorre vuodov dádjadittjat ietjasa, iehtjádij ja væráldav, ja iellemin allasisá buorev válljitjit. Áhpados galggá buorre vuodov vaddet oassálastátjit juohkka suorgen mij gullu áhpadosaj, barggo- ja sebrudakiellemij. Sæmme bále li máná ja nuora viessomin jur dálla, ja skávlá vierti dáhkkidit dav árvov mij gullu mánnávuohatj ja nuorravuohatj.

Áhpados galggá álles almatjav ávddadit ja vaddet juohkkahattjaj máhttelisvodav ietjasa máhtukvuodav ávddánahttet. Ávddam dáhpáduvvá gá oahppe oadtju diedoijt ja dádjadusáv luondos ja birrasis, gielas ja histávrás, sebrudagás ja barggoiellemis, dájdas ja kultuvras, ja religijávnás ja iellemvuoynos. Ávddam dáhpáduvvá aj átsádallamij baktu ja praktihkalasj hástalusáj baktu áhpadatijn ja skávláárggabiejve. Valjesvuohta dájmajs, strukturidum ja ulmmelasj bargos gitta hæhkka stáhkamij, vaddi oahppijda valjes átsádallamijt. Oahppe ávddáni iehtjádij siegen ja rubbmelasj ja estetihkalasj sjuvesvuoda baktu ma ávdedit labudallamávov ja rijbadimev. Hábbmin dáhpáduvvá aj gá galluga barggi, ja gá iehtjádij siegen barggi. Hábbmiduvvi gá gæhttjali teorehtalasj hástalusájt foarmmalij ja fáhkastáffa viehkijn, ja gá adnuj válldi viehkenævojt majna praktihkalasj dahkamusájt tjoavddi. Hábbmin dáhpáduvvá aj gá oahppe gávnadi gáktu duolla vásstedit, valla aj gá dádjada ij le agev álkkes vásstádus.

2.1 Sosiála oahppam ja ávddánibme

Skávlá galggá doarjjot ja viehkedit oahppij sosiála oahppama ja ávddánime bargadijn fágaj ja ietján skávláárggabiejve.

Oahppij identitiehtta ja iesjgávvá, vuojno ja guotto hábbmiduvvi gá li aktan iehtjádij. Sosiála

oahppam dáhpáduvvá sihki áhpadattijn ja ietjá dájmej baktu skávlán. Fágallasj oahppam ij máhte máskostuvvat sosiála oahppamis. Bæjválasj bargon doajmmá oahppij fágallasj ja sosiálasj oahppam aktan.

Ájádallat ja dádjadit majt iehtjáda ájádalli, dábddi ja átsádalli, le vuodo empatijaj ja ráddnavuohtaj oahppij gaskan. Dialávggá le guovdátjin sosiála oahppamin, ja skávlá galggá árvojt ja dárbov gaskostit gulldaliddje dialávggás mij vuosstalasstemijt duostot. Gá oahppij dejvat galggá áhpadiddje ávdedit guládallamav ja aktisasj bargov mij vaddá oahppijda jasskavuodav buktet ietjas vuojnojt ja diededit iehtjádij ávdás. Gulldalit majt iehtjáda javlli ja sæmme bále argumenterit ietjasij vuojnoj hárráj vaddá oahppijda máhtukvuodav dâmadit moattemielakvuodav ja rijdojt, ja aktan átsátjit tjoavddusijt. Divna galggi oahppat aktan barggat, doajmmat aktan iehtjádij, ja máhtukvuodav ávdedit iehtjádij aktan ávdâsvásstedit ja mierredit. Oahppjn ja sijdajn le aj ávdâsvâsstâdus ásedit buorre aktisasjvuodav ja birrasav. Nav gâktu ájnegis oahppe ásadi aktisasjvuodav skávlán, vaddá aktisasjvuoha ájnegattajda soappsomav, ávddânahttemav ja oahppamav.

Buorre dâjddo ájnegattaj lunna le dârbulasj bisodittjat ulmusjsuodjalimev j vieledusáv privâhtaiellemis. Vieledahtes ja vassjás moalggema e galgá skávlán dâhkkiduvvat. Oahppe vierttiji hárijánit vuohkasit dâmâdit ja ávdedit diedulasjvuodav ietjasa guottoj gâktuj. Moattelâgâsj guládallamvuoge ja teknologijja adno boannodot ja hâsstal sosiála birrasav. Oahppe vierttiji hárijánit dâmadit ávdâsvâsstâdusâjn juohkka aktijvuodan juogu skávlán jali skávlâ álggolin.

2.2 Máhtudahka fágáj hárráj

Skávlâ galggá fâga áhpadusáv árvustallat daj árvoj ja prinsihpaj milta ma li áhpadusá vuodon.

Fágallasj oahppam le guovdâsj oasse ávddam- ja áhpadusvidnos vuodoáhpadusán. Fágáj oahppoplâna vaddi sisanov duon dân fâhkaj ja vuodon le dât definisjâvnnâ máhtudagâs:

Máhtudahka le máhttet âmastit ja adnet máhtov ja tjehpudagâv vaj hâsstalusâj rijbat ja dahkamusâjt tjoavddet oahpes ja amâs aktijvuodajn ja

dilijn. Máhtudahka sisadná dádjadusáv ja máhtukvuodav árvvaladdamijda ja lájttális ájádallamijda.

Máhtudakbuojkuldagáj dádjadus viertti liehket vuodon gá skávllá le barggamin oahppoplánaj ja árvustallamin oahppij fágallasj máhtudagáv. Fágaj máhtudakulmijn viertti liehket aktisasjvuohka fágaj gaskan ja doarrás fágas fáhkaj. Máhtudakulme vierttiji aj dádjaduvvat ulmmeaparagráffas ja ietjá ásijs oahppoplánan.

Máhtto merkaj diehtet ja dádjadit diedoijt, buojkuldagáijt, teorijajt, ájádusáijt ja aktisasjvuodajt duon dán fáhkasuorgen ja tiemájn. Tjehpudagá li rijbadit dâmadimij jali vuogij vaj máhtti dahkamusaj barggat jali gássjelisvuodajt tjoavddet, ja sisadná duola dagu motorihkalasj, praktihkalasj, kognitijvalasj, sosiála, kreatijva ja gielallasj tjehpudagáv.

Máhtudakbuojkuldahkaj gullu aj dádjadus ja máhtukvuohka árvvaladdamijda ja lájttális ájádallamijda fágáj hárráj, mij le ájnas dádjadittjat teorehtallasj runádimijt ja praktihkalattjat barggat. Árvvaladdam ja lájttális ájádallam le oassen guottoj ávddánahttemis ja estetihkalasj árvustallamdájdos.

Skávllá galggá sajev vaddet tjiegnodimoahppamij nav vaj oahppe ávddánahtti dádjadusáv guovdásj elementajs ja aktisasjvuodajs fágan, ja nav vaj oahppi adnet fágallasj máhtov ja tjehpudagáijt oahpes ja amás aktisasjvuodajn. Fágaj bargadijn galggi oahppe dejvadit dahkamusáj ja oassálasstet málsudahkes dâjmajn stuoráp kompleksitiehtajn.

Tjiegnodimoahppam fágajn máksá adnet máhtov ja tjehpudagáijt moatte láhkáj, nav vaj oahppe maŋenagi máhtti rijbadit duon dán fágallasj hásstalusán ájnegattjat ja aktan iehtjádij.

Áhpadiddje ja skávllá jádediddje vierttiji dâjvváj árvvaladdat aktisasjvuodav fága oahppama ja badjásasj ulmij gaskan, árvoj ja áhpadusá prinsihpaj.

2.3 Vuodulasj tjehpudagá

Skávllá galggá láhtjet dilev ja doarjjot oahppij ávddánimev dajs vidá vuodulasj tjehpudagájs álles áhpadusmannulagá tjadá.

Jus galggap rijbbat væráldin gánná ienŋilsgiella aneduvvá rijkajgasskasasj guládallamin, le

dárbulasj adnet ieŋŋilsgielav ja diehtet gáktu giella aneduvvá duon dán aktijvuodan. Dát merkaj ávdedit báhkoboannudagáv ja tjehpudagáv anátjit giella jiednasystemav, duollatjállemav, grammatihkav ja prinsihpajt gárgadis- ja tækstadahkamij, ja máhttet gielav hiebadit duon dán fáhkaoassáj ja guládallamdilláj. Dát sisadná sieradit njálmálasj ja tjálasj giellaanov ja formálasj ja iehpeformálasj giellaanov. Vijdábut merkaj dat vieledit kultuvralasj sæbrástallamvuogijt ja vættsásvuodakonvensjåvnåjt gå lip gielav adnemin. Gielav oahppá gå adná tevstaj valjesvuodav, gånå

2.4 Oahppat oahppat

Skåvllå galgga oahppiijt viehkedit ietjasa oahppamav árvvalattatjit, ietjasa oahppamprosessajt dádjadittjat ja máhtov iesjrådálattjat åmastittjat.

Gå oahppe ietjasa oahppamprosessajt dádjadi ja ietjasa fágalsj åvddånimev, de oadtju dassta iesjrådålasjvuodav ja rijbadimdåbdov. Åhpadus galggå åvdedit oahppij motivasjåvnåv, guottojt ja oahppamstrategijajt, ja biedjat vuodov ålles iellema oahppamij. Gåjbbeduvvá åhpadiddijs snivva oahppij åvddånimev tjuovvot ja vaddet sidjij dårjav mij le hiebaduvvam ålldarij, ållesvuoda- ja doajmmavuodadåssáj.

Árvvalattadijn ietjasa ja iehtjådi oahppamav máhtti oahppe maŋenagi åvddånahttet diedulasjvuodav ietjasa oahppamprosessaj hárráj. Oahppe gudi oahppi gatjålvisåjt bajedit, vásstadiusåjt åhtsåt ja diededit ietjasa dádjadusåv duon dán låhkåj, máhtti maŋenagi aktijvalasj rållav oadtjot ietjasa oahppama ja åvddånime hárráj. Håsstalusáj bargadijn oadtju oahppe máhtov gáktu sij oahppi ja åvddåni fågan. Tjiegŋalap dádjadus åvddån gå oahppe vuoŋni aktijvuodav máhttosuorgijn, ja gå máhtti strategijaj valjesvuodav adnet gå åmastit, juogadit ja lajttålisåt dåmadit máhto hárráj.

Våjku oahppe rahtjalisåt barggi ja oahppamstrategijajt adni le muhtemijn håsstaluså gå oahppat galggi. Sivå li ålu moattelågåtja. Åjggomuså åvdedit máhtukvuodav iellemåjge oahppamij divna oahppij hárráj gåjbbet vijdes lahkanimev skåvllå bieles.

2.5 Doaresfágallasj tiemá

Skávlå galggá ávdedit oahppamav dan gálmå doaresfágallasj tiemájn álmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme, demokratijja ja guojmmeviesátvuohta, ja guoddelis ávddånibme.

Dá gálmå doaresfágallasj tiemá oahppoplánajn vuolggi ájggeguovddelis sebrudakhásstalusájs ma gájbbedi berustimev ja ratjástimev ájnegisalmatjijs ja bájkálasj sebrudagá aktisasjuodas, nasjunálattjat ja globálalattjat. Oahppe oadtju máhtudagáv dajs doaresfágallasj tiemájs gá barggi tjuolmaj duot dát fágas. Oahppe galggi dádjadit hásstalusájt ja juorev dájn tiemájn. Sij galggi dádjadit gáktu mij máhto ja aktisasjburgo baktu máhttet tjoavddusijt gávnnat, ja sij galggi oahppat aktijvuodaj ma guoski dájmaid ja báhtusijda.

Máhtto ja diedo gávnnatjit tjoavddusijt gássjelisvuodajda tiemáj hárráj gávnnuji moatten fágan, ja tiemáj baktu galggi oahppe ámastit dádjadusáv ja vuojnet aktijvuodaj fágaj gaskav. Ulme majt oahppe galggi oahppat tiemájn, báhti ávddån fágaj máhtudakulmijn dalloj gá le ávkálasj.

2.5.1 Álmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme

Álmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme doaresfágallasj tiebmán skávlån galggá oahppiida vaddet máhtudagáv mij ávdet buorre psyhkalasj ja rubbmelasj varresvuodav, ja mij vaddá máhttelisvuodav dagátjit ájnas iellenválljimijt. Mánná- ja nuorravuoda jagijn le buorre gávva ietjastis ja jasska identitiehtta sierraláhkáj ájnas.

Sebrudaka mij ásat buorre varresvuoda välljimijt ájnegattajda, le buorre álmukvarresvuoda hárráj. Iellemrijbadibme le dádjadit ja vájkkudit faktávrájt ma li ájnnasa gá galggá rijbadit ietjas iellemin. Ájnas le vaj oahppe oahppi dâmadit miehtemannamijt ja vuosstemannamijt, ja persávnâlasj ja praktihkalasj hásstalusájt buoremus láhkáj.

Ájggeguovddelis suorge tiemán le rubbmelasj ja psyhkalasj varresvuohta, viessomvuoge, seksualitiehtta ja sjiervve, gárev, miedijáadno, ja adno ja persávnâlasj ruhta. Árvoválljim ja iellema sisadno, almasjgasskasasj aktijvuoda, rájâjt máhttet biedjat ja vieledit ietjâdij, ja máhttet dâmadit ájâdusájt, dâbdojt ja aktijvuodav gullu aj dán tiemá vuollâj.

2.5.2 Demokratijja ja guojmmeviesátvuohta

Demokratijja ja guojmmeviesátvuohta doaresfágalasj tiebmán skávlán galggá oahppijda máhtov vaddet demokrátalasj gájbádusáj, árvoj ja spellamnjuolgadusáj hárráj, ja vaddet sidjij máhtukvuodav oassálastátjit demokrátalasj prosessajda. Áhpadus galggá oahppijda vaddet dádjadusáv aktijvuodas demokratijja ja guovdásj almasjrievtesvodaj gaskan degu moalggemfriddjavuohta, jienastimriektá ja organiserimfriddjavuohta. Sij galggi dádjadit demokratijjan li moadde háme, vuoge ja avddánbuktema.

Gå barggi tiemáj demokratijja ja guojmmeviesátvuohta galggi oahppe dádjadit aktijvuodav indivijda rievtesvuodaj ja vælggogisvuodaj gaskan. Indivijdan le riektá oassálasstet politihkalasj barggij, sæmmei báttá gå sebrudagán le dárbo vaj viesáda adni riektav politihkalasj oassálasstemij, ásadibmáj ja hábbmimij sivijla sebrudagás. Skávlá galggá oahppij arvusmahttet sjattatjit aktijvalasj guojmmeviesádin, ja vaddet sidjij máhtudagáv vaj máhtti oassálasstet demokratijja ávddánahttemijn.

Áhpadus galggá oahppijda vaddet máhtov ja tjehpudagáv duostotjit hásstalusájt demokrátalasj prinsihpaj milta. Sij galggi dádjadit juorev gå galggi dáhkkidit sihki ieneplágo rievtesvuodajt ja binneplágo rievtesvuodajt. Sij galggi hárrjánit lájttálasát ájádallat, oahppat dâmadit gå vuojno ja ájádusá báhti vuosstálakkoj ja vieledit gå ulmutja e guorrasa. Gå tiemáj barggi galggi oahppe oahppat manen demokratijja ij le beri doahppit ja agev ij le stuoves, valla viertti ávdeduvvat ja bisoduvvat.

2.5.3 Guoddelis ávddánibme

Guoddelis ávddánibme doaresfágalasj tiebmán skávlán galggá vaddet oahppijda dádjadusav vuodulasj juores ja ávddánimvuoges sebrudagán, ja gáktu dajt dâmadit. Guoddelis ávddánimen le gatjálvis iellemav ednamin suodjalit ja udnásj almatjij darbojt huksat, váni biejestek boahhte buolvaj máhttelisvuodajt ietjasa dárbojt huksat. Guoddelis

ávddánimen le dádjadus aktivuodas soasiála, ruhtalasj ja birásguoskavasj dilijs. Almatjij viessomvuoges ja resurssaanos badjáni vájkkudusá bájkálattjat, guovlo ja globála hárráj.

Gå barggi tiemáj galggi oahppe ávddánahttet máhtudagáv vaj máhtti ávdásvasstediddje válljimijt válldet ja dâmadit etihkalattjat ja birásdiedulattjat. Oahppe galggi dádjadit ájnegattjat dâmadime ja válljima li ávkálattja. Tiemájn li tjuolma tjanádum birrasij ja dálkádahkaj, hedjovuhtaj ja resursaj juogadibmáj, rijdojda, varresvuhtaj, dássásasjuhtaj, demografijaj ja áhpadussaj. Oahppe galggi oahppat aktivuodav duot dát aspektajs guoddelis ávddánimen.

Teknologijjan le ájnas vájkkudus ulmutjijda, birrasij ja sebrudahkaj. Teknologijja máhtudahka ja diehto aktivuodaj gaskan teknologijja ja sosiála, ruhtalasj ja birrasa bielijt guoddelis ávddánimen le guovdátjin dán tiemán. Teknologijjaávddánibme máhttá tjoavddet gássjelisvuodajt, valla máhttá aj buktet ádâ. Máhtto teknologijja hárráj buktá dádjadusáv makkir juore ma máhtti badjánit teknologijja anedijn, ja gáktu dajt máhttá giehtadallat.

3. Prinsihpa skávlå dâjmajda

Skávllå galggá duosstot oahppijit luohádusájn, vieledusájn ja gájbbádusáj, ja sij galggi oadtjot hásstalusájt ma ávddamav ja oahppammielav ávdedi. Jus galggá vuorbástuvvat viertti skávllå ásadit buorre oahppambirrasav ja áhpadimev hiebadit aktan oahppij ja sijdaj. Dát gájbbet profesjávnaaktisasjuodav mij berus skávlå ávddánimev.

3.1 Sebrudahtte oahppambirás

Skávllå galggá sebrudahtte aktisasjuodav ávddánahttet mij ávdedit varresvuodav, soaptsomav ja oahppamav gâjkajda.

Ráhpadis ja doarjjo oahppambirás le vuodon positijva kultuvrraj gânnå oahppe arvusmahteduvvi fâgalasj ja sosiála ávddánibmáj. Jus oahppe e jasskavuodav dâbdâ, máhttá dat oahppamav gâhtsat. Jasska oahppambirrasa ávddánahteduvvi ja bisoduvvi

tjielgga ja huvsulasj állessjattugijs, aktan oahppij. Skávlå barggijn, æjgádijn ja æjgátåvdástiddjijn ja oahppijn le åvdåsvåsståduv aktan åvdedit varresvuodav, soaptsomav ja oahppamav, ja gåtsadit givsedimev ja illastimev. Bargadijn åvdedit sebrudahtte ja arvusmahtte oahppambirrasav, de galggå moattevuolta dåhkkiduvvat resurssan.

Oahppijoassålasstem galggå skåvlå bargov vájkkudit. Oahppe galggi oassålasstet ja válldet åvdåsvåsståduv oahppamaktisasjvuodas majt dahki aktan åhpadiddjij juohkka biejeve. Oahppe åjådalli, åtsådalli ja oahppi aktan iehtjádij oahppamprosessaj baktu, gulådallama ja aktisasjbargo. Skåvllå galggå oahppijt oahppat dáj dov vuosedit gå moalgedit iehtjádij hárráj, ja oahppat gåktu aktanbarggat duon dán dilen.

Dåbe ja árvo ma bájnni oahppamaktisasjvuodav, li åjnnasa oahppij sosiåla åvddånibmáj. Ráddnavuohta vaddå dåbdov aktan gullut ja dahki mijáv divnajt binnebut rassjen. Gå åtsådallap mij lip dåhkkiduvvam ja luohtheadusáv dåbdddåp, oahppat árvvon adnet iehtjama ja iehtjådit. Oahppe galggi oahppat ærádisåjt vieledit ja dádjadit divnajn le sadje aktisasjvuodan. Juohkka oahppen le ietjanis histåvrrå, ja sijån le dårvvo ja åjgomuså boahhteåjggáj. Gå mánå ja nuora dåbdden vieledusav ja dåhkkidimev åhpadusån, vadda dat sidjij dåbdov gullut aktisasjvuohatj.

Gå adni duov dáv åhpadusarenáv máhttå skåvllå oahppijda vaddet praktihkalasj ja iellemlahka åtsådallamijt ma åvdedi motivasjåvnåv ja dádjadusáv. Lahkabirrasa ja sebrudagå berustibme buktå positivitehtav skåvlå ja oahppij åvddånibmáj. Duot dát aktisasjbarggo bájkalattjat, nasjunålalattjat ja rijkajgasskasattjat nanni oahppij oahppamav åjggeguoskavasj åssjijn. Máhttolånudibme ulmutjij juohkka álldarin ja moattet guovlot væráldin vaddå oahppijda perspektijvajt ietjasa oahppamij, åvddamij ja identitehttaj ja vuoset árvov aktisasjbargos miehtáj gielalasj, politihkalasj ja kultuvralasj rájáj.

3.2 Åhpadibme ja hiebadum åhpadus

Skåvllå galggå láhtjet dilev oahppamij divna oahppij hárráj ja arvusmahttet åjnegatttaj motivasjåvnåv, oahppammielav ja doajvov ietjasa rijbadibmáj.

Oahppij oahppam ja åvddånibme galggå liehket guovdåtjin skåvlå dájman. Oahppe båhti skåvllåj genga sierra åtsådallamij, ieme diedujn, guottoj ja dårboj. Skåvllå viertti divna

oahppijda vaddet avtaárvvusasj máhttelisvuodajt oahppamij ja ávddánibmáj, berustahtek sijá máhtukvuodas. Buorre klassajádedibme le gá dábddi ja dádjadi oahppij dárbov, liekkos aktijvuodav ja profesjonála dáj dov. Vaj oadtjot arvusmahttemav ja oahppamávov áhpadusán dárba hip moattelágásj oahppamdájmajt ja – resursajt árvvedahtte rámmaj hárráj.

Skávlá vuorddemusá ájnegis oahppáj mij gullu rahtjamussaj ja rijbadibmáj vájkkut oahppij oahppamij ja vaddá áskeldimev ietjasa máhtukvuoh taj ja máhttelisvuodajda. Danen le ájnas vaj skávlá duosstu divna oahppijt rahtjalis, valla almma vuorddemusáj, ja vaj áhpadiddje vuosedi profesjonála dáj dov gá oahppij oahppamav árvustalli.

Oahppe galggi tji eg nudagájt duon dán fáhkasuorgen guoradallat. Gá vaddi sajev tji eg nudimoahppamij, de li vieledime jut oahppijn gaskan le ærádis ja sij e áhpa avta ruvva ja e ga avta álov. Dassta gájbbeduvvá diehto gáktu oahppe oahppi, majt ávdutjijs máhtti, ja gájbbet aj lahkavuodav ájnegis oahppáj. Oahppe gudi rijbadi, sjaddi sávrebu ja iesjrádálattja. Gæhttjaladdam ja mieddema máhtti liehket gáll don oahppamij ja iesjdábdduj, ja oahppe galggi hasoduvvat gæhttjalattatjit dalloj aj gá juorruli jus vuorbástuvvi. Skávlá ávdásvástádus le oahppijda jasskavuodav vaddet rájáj rasstitjit ja gæhttjalattatjit juojddá mij le gássjelis.

Árvustallam oahppij fágalsj máhtudagás vadda gáváv dassta majt oahppe máhttá, valla ájnas ájggomus árvustallamijn le aj oahppamav ja ávddánimev ávdedit. Dárkustallat ja váksjot oahppijt le vájkkudus gátsedittjat ájnegattjajt ja skávlá bargo ávddánimev. Valla dassta ij le ávkke jus e boade makkirak buorre dájma. Skávlá ja áhpadiddje vierttiji gávnnat ja hiebadit dárbov buorre diededibmáj oahppij oahppama hárráj ja hiebadah tes báhtusijt duot dát árvustallam diles. Boasto adno árvustallamis máhttá vánedit ájnegattjaj gáváv ietjastis ja hieredit buorre oahppambirrasa ávddánimev.

Hiebaduvvam áhpadus le ásadibme majt skávlá dahka vaj oahppe oadtju buoremus ávkev gá máhttelis dábálasj áhpadusás. Skávlá galggá duola dagu hiebadit áhpadusáv barggovuogij ja pedagogihkalasj vuogij baktu, oahppamnævoj adnema, organiserima, ja oahppambirrasa bargo, oahppoplána ja árvustallama baktu. Áhpadiddje vierttiji adnet buorre fágalsj dáj dov gá barggi hiebaduvvam áhpadusájn.

Buorre árvustallam, gánná vuorddemusá li tjielggasa ja oahppe oassálassti ja guládalli oahppama bargadijn, le tjávda hiebadittjat áhpadimev. Áhpadiddje galggi áhpadattijn doarjjot ja bagádallat oahppijt ulmijt biejatjit, válljitjit hiebalgis barggovuogijt ja árvustalátjit ietjas ávddánimev. Skávlá viertti gárvedit buorre aktijvuodav oahppij oahppama hárráj duon dán fágan vaj áhpadus dábddu rijbadahtte ja nuohkásit hássaliddje.

Hiebaduvvam áhpadus gullu divna oahppijda, ja galggá nav álov gá máhttelis dáhpáduvvat variasjávnnáj ja hiebadimij baktu oahppij moattevuoh taj aktisasjvuodan. Oahppe gæenna li

dárbo hiebaduvvamijda duodden dábalasj fálaldahkaj, galggi oadtjot sierraåhpadimev. Oahppe máhtti vájvástuvvat, ja máhtti liehket gássjelisvuoda oahppama hárráj åhpadusmannulagán. Åhpaddje máhtti buorre dårjav oadtjot ietjá virgálettjajs hásstalusájt gávnatjit ja vattátjit oahppijda dav viehkev majt dárba. Ájnas le oahppij åvddånime hárráj jus dájma båhti jåhtuj nav ruvva gå máhttelis gå hásstalusájt ielvi.

3.3 Aktisasj barggo sijda ja skåvlå gaskan

Åhpodus galggå åsaduvvat aktisattjat ja dádjadusájn sijdas, ja aktisasj barggo galggå oahppij oahppamav ja åvddånimev nannit.

Buorre gulådallam sijda ja skåvlå gaskan buktå buorre båtusijt skåvlå bargguj åhpodusbirrasijn ja oahppij bajássjaddambirrasa hárráj. Æjgådijn ja æjgátåvdåstiddijn le oajvveåvdåsvåsståduv mánå bajåsgiessema ja åvddånime åvdå. Sij li mánå ja nuoraj åjnnasamos huvsulattja ja sijån le máhtto mij skåvllåj le åvkken gå galggi doarjjot oahppij åvddamav, åhpodusåv ja åvddånimev. Skåvllån le bajemus åvdåsvåsståduv åsadittjat aktisasj bagov sijån. Dåt merkaj æjgåda ja æjgátåvdåstiddje vierttiji oadtju dajt diedoijt majt dárba vi vj bessi mánåj skåvllåårggabiejev vjkkudahttet.

Sijda guotto skåvlå hárráj le viehka åjnas oahppe berustibmáj skåvllås ja skåvllårahtjama hárráj. Æjgåda ja æjgátåvdåstiddje båtvi skåvllåj duojna dájna dárbujn, vuorddemusáj ja vuojnoj skåvlå ulme ja bargo hárráj. Dåssta máhtti badjánit åssje ma skåvllåj li gåssjela giehtadallat. Skåvllå viertti vaddet tjielgga diedoijt dassta majt máhtti fállat, ja mij le sijdas vuordedahtte. Buorre ja åskåldis dialåvggå le gasskasasj åvdåsvåsståduv. Skåvllå viertti huoman vieledit jut divna oahppe e sæmme viehkev ja dårjav sijdas oattjo.

3.4 Åhpodus åhpodusvidnudagån ja barggoiellemin

Åhpodus åhpodusvidnudagån ja barggoiellemin galggå praktihkalasj

åtsådallamijt vaddet ja guoskavasj máhtudagáv, ja gárvedit dajda fágallasj gájbbádusájda ja vuorddemusájda ma li barggoiellemín vuorddemin.

Åhpadus åhpadusvidnudagán le oasse åhpadusmannulagás viddnooahppiida, oahppokandidáhtajda ja barggogirjiekandidáhtajda. Duodden oadtju moattes oahppijs vuodoåhpadusán oasev åhpadusás barggoiellemín. Fáhka- ja virggeåhpadus galggá ávddadit ja åhpadit tjiehpes, máhtulasj, sjuggelis ja ádåájádalle fáhkabarggiit. Barggoiellem le moattebelak ja vaddá árvulasj åtsådallamijt. Viddnooahppe, oahppokandidáhta ja barggogirjiekandidáhta galggi åtsådallat ja oasev válldet åhpadusvidnudagá ja fága dábijs, árvojs ja kultuvras.

Oahppe, viddnooahppe, oahppokandidáhta ja barggogirjiekándidáhta e boade barggoiellemij sæmmi máhtukvuodajn ja dárboj. Buorre aktisasj barggo skávlå ja barggoiellema gaskan vaddá máhttelisvuodajt vaj ienebu máhtti ávdåsvásstádusáv válldet ietjasa åhpadusás ja dábddåt sij li oassen barggoiellemis ja sebruikiellemis. Aktisasj barggo buktá aj gasskasasj dádjadusáv ja ávdet åhpadusá ulmev gárvedittjat ájnegattjajt boahhteájge barggoiellemij.

3.5 Profesjåvnåaktisasjvuohta ja skåvllååvddånibme

Skåvllå galggá liehket profesjåvnåfágallasj aktisasjvuohta gånå åhpadiddje, jádediddje ja ietjá virgalattja árvvaladdi aktisasj árvojt, ja árvustalli ja ávddånahtti ietjasa barggov.

Skåvllå sebrudakinstitusjåvnnån le vælggogis ásadit ja dájmadit árvojt ja prinsihpajt vuodoåhpadussaj. Skåvllåæjgádijn, skåvllåjådediddijn ja åhpadiddijn le ietjasa rállåj milta aktisasj ávdåsvásstádusáv ásadit buorre ávddånimev skåvlån. Sij vierttiji aktan ásadit vaj skåvlå barggo tjuovvu álles oahppoplánav. Buorre ja systemáhtallasj aktisasj barggo mánájgárde ja skåvlå gaskan, ja dásij gaskan åhpadusmannulagán, ja skåvlå ja sijda gaskan giehpet lávkkistagáv dáses dássáj.

Åhpadiddje le roallamodælla mij galggá jasskavuodav ásadit, ja oahppijt bagádallat åhpadusmannulagán. Åhpadiddje le ájnas oahppambirrusij mij arvusmahttá ja

mávtástuhtta oahppijit áhpatjit ja ávddánittjat. Áhpadiddjes gájbbeduvvá hukso ájnegis oahppe gáktuj. Dat merkaj aj viehkedit oahppijit ma e vuorbástuvá välljimij, e dábda ietjasa sebrudahtedum, jali gudi oajbbu oahppat dav mij le sávadahtte ja vuordedahtte. Gá barggi aktisasjuoda hárráj, ja oahppij hárráj vaj galggi gullut dan aktisasjuohtaj, de áhpadiddje ávdedi kultuvrav oahppamij mij vaddá oahppijda dárjav fágallattjat ja dábdoj hárráj.

Áhpadiddjeprofesjávnnán le profesjávnbarggo aktisasj árvot ja aktisasj átsádim- ja átsádallam máhttovuodujn. Profesjávnná ja ájnegis áhpadiddje háldat ávdásvásstádusáv vuosedit dájdov moattebelak gatjálvisájn. Áhpadiddje ja jádediddje ávddánahtti fágallasj, pedagogihkallasj, didaktihkallasj ja fáhkadidaktihkallasj dájdov dialávgá baktu ja gá aktan barggi barggoguojmij. Profosjonála dájdov ja ávddánibme dáhpáduvvá aktugattaj ja aktan iehtjádij. Fágallasj dájdov gájbbet aktelasj ádstuhttemav. Áhpadiddjeprofesjávnná viertti dan diehti árvustallat ietjas pedagogihkallasj bargov vaj máhtti buoremus láhkáj dejvadit oahppij ja oahppejuohkusij.

Gássjelis pedagogihkallasj gatjálvisájdá ij le agev njuolggá vásstádus. Skávlá bargge vierttiji dan diehti dáhkkidit ietjasa árvustallammáhtukvuodav áhpadattijn. Áhpadiddje vierttiji snivva ájádallat majt, gáktu ja manen oahppe oahppi, ja gáktu sij buoremusát máhtti oahppij oahppamav, ávddánimev ja ávddamav doarjjot. Áhpadiddje gudi aktisattjat árvvaladdi ja árvustalli áhpadime planimav ja tjadádimev, ávddánahtti boandáp dájdusáv buorre pedagogihkallasj bargos. Dát hæhttu dagáduvvat profesjávnná máhttovuodujn ja vuodoáhpáduvvá árvvovuodujn.

Profesjonála aktisasjbarggo skávlájn gájbbet buorre jádedimev. Buorre skávlá jádedimev gájbbet aj jádedimfágallasj legitimitiehtav ja buorre dájdusáv pedagogihkallasj ja ietjá hástalusájs majna áhpadiddje ja ietjá bargge dejvadi. Buorre jádedimev vuorot aktisasjbarggo ja relasjávnnáj ávddánimev tsieggitijit luohtadusáv organisasjávnnán. Skávlá jádediddje galggi vuosedit gæjnov ja ásadit dilev oahppij ja áhpadiddij oahppamij ja ávddánibmáj. Skávlá jádediddje galggi pedagogihkallasj ja fágallasj aktisasjbargov jádedit áhpadiddij gaskan ja viehken ávdedit buorre ja nanos birrasav gánná divna sjaddá miella barggat buoremus láhkáj. Skávlá jádediddij dahkamus le jádedit vaj divna bessu buorre bielijt vuosedit, rijbadit bargujn ja ietjasa ávddánahttet.

Buorre skávlá ávddánibme gájbbet sajev gatjádallattjat ja vásstádusájt átsáttit ja profesjávnnáaktisasjuodav gánná skávlá barggo ávdet oahppij oahppamav ja ávddánimev. Divna bargge skávlán vierttiji oassálasstet profesjonála oahppamaktisasjuohtaj vaj skávlá ávddán. Dat merkaj jut aktisasjuohta árvvaladdá árvvoválljimav ja ávddánahttendárbov, ja adna átsádimev, átsádallamij tjanádum máhtov ja etihkallasj árvustallamijt vuodon dájmajda majt ulme stivrriji. Buoragit ásadum struktuvra aktisasjbarggij, doarjja ja bagádallam barggoguojmij gaskan ja doarrás skávlá ávdet juogadim- ja oahppamstruktuvrav.

Bæjvålasj æjvvalime oahppij ja åhpaddijj gaskan realiseriduvvi skåvlå ulme. Åhpaddje sjaddi konkrehta åhpaddusdilen åtsådallat åssijjt duot dát ulmes ja árvojs. Hæhttuji agev dahkat låsep hiebadimijt mij guoskå åjnegis oahppij vieledibmáj ja aktisasjvuoda vieledibmáj, doarjjot ja gájbbådusåjt buktet, skåvllåårggabiejve gaskan dálla ja dan bargguj mij gullu boahhte åjgev gárvedit. Divna oahppe ælla avtalågátja, ja mij le buoremus oahppij vuoksuj le vuodogatjålvis åbbå åhpaddusan. Dáv gatjålvisáv vierttiji divna vásstedit ådåsis juohkka bieje skåvlån.